

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<https://hdl.handle.net/2066/220392>

Please be advised that this information was generated on 2021-04-20 and may be subject to change.

doorgesloten en is de boektitel een vlag geworden die de lading niet dekt. Je zou hier ook kunnen spreken van de prijs die voor compactheid is betaald in de vorm van onverantwoorde generalisaties en halfslachtige vergelijkingen. Die hebben eveneens hun sporen achtergelaten in de vreemde annotatie: de ene noot verwijst tot op de foliozijde precies naar lokale archiefstukken, de andere bevat een lawine van internationale publicaties die alleen

in de verte nog iets te maken hebben met punt dat aan de orde wordt gesteld. Ten slotte is in de noten en de bibliografie van alles mis met de spelling van Nederlandse plaatsnamen in titelbeschrijvingen. Dat lijkt misschien spijkers op laag water zoeken, maar aan dit boek hangt wel een prijskaartje van 115 pond.

Peter Hoppenbrouwers, Universiteit Leiden

Martine Veldhuizen, *Sins of the Tongue in the Medieval West. Sinful, Unethical and Criminal Words in Middle Dutch (1300-1550)* (Brepols; Turnhout, 2017) 208 p., ill., €70,- ISBN 9782503569468

Tong breekt been, al heeft ze er geen

Ook al heeft een tong geen botten, ze kan ze wel breken. Het Middelnederlandse spreekwoord uit de titel maakt duidelijk dat de tong vernietigende effecten kan werkstelligen. Vrijuit spreken wordt in de hedendaagse samenleving gezien als een groot goed, maar in de middeleeuwse samenleving werd het sterk afgeraden. Het spreekwoord is onderdeel van een discours over schadelijk spreekgedrag, 'the discourse of the untamed tongue'.

Sins of the Tongue in the Medieval West – Sinful, Unethical and Criminal Words in Middle Dutch (1300-1550) van de medio-nederlandica Martine Veldhuizen is verschenen in de serie *Utrecht Studies in Medieval Literacy*. Het is de Engelse vertaling van *De ongetemde tong – Opvattingen over zondige, onvertogen en misdadige woorden in het Middelnederlands (1300-1550)* dat in 2014 bij uitgeverij Verloren is verschenen als handelseditie van haar proefschrift.

In Middelnederlandse teksten die tussen 1300 en 1550 geschreven zijn, spelen

de zonden van de tong een grote rol. Sommige schrijvers voeren de zonden van de tong zelfs op als de achtste hoofdzonde. Veldhuizen beperkt zich in haar analyses niet tot één soort tekst, maar ze onderzoekt zowel het kerkelijke, het profaan-ethische als het juridische domein met als doel een domeinoverstijgend, overkoepelend 'discours van de ongetemde tong' te onderscheiden. Binnen het kerkelijke domein worden *sinful words*, 'zondige woorden', onderzocht. *Unethical words*, 'onvertogen, ongepaste woorden', worden bestudeerd in het profaan-ethische domein. In het juridische domein worden de *criminal words*, 'misdadige woorden', in hun gebruikscontext beschouwd.

Martine Veldhuizen maakt gebruik van taaltheoretische inzichten en analysemethoden waarmee ze een krachtig onderzoeksinstrument heeft ontwikkeld. De onderzoekster gebruikt bij het opstellen van haar analysemodel onder andere de *speech act theory* van John L. Austen en

John. R. Searl. Een taalhandeling (*speech act*) is een handeling die plaatsvindt omdat men iets zegt met een zeker doel voor ogen. Spreken is meer dan het refereren aan de werkelijkheid of aan iets inhoudelijks, maar kan ook bedoeld (of eventueel onbedoeld) zorgen voor een buitentalig effect op de toegesprokene. Vooral het effect op de toegesprokene, het zogenaamde *perlocutieve effect*, is voor het onderzoek naar schadelijk taalgebruik van belang. De taalhandeling *bedreigen* kan bijvoorbeeld voor het perlocutieve effect zorgen dat de toegesprokene zich geïntimideerd voelt.

Veldhuizen maakt daarnaast gebruik van de coöperatieprincipes van Paul Grice. Een eerste stelregel of maxime is dat van *kwantiteit*: maak je bijdrage zo informatief als nodig is gegeven de situatie en maak haar niet informatiever dan nodig is gegeven de situatie. Deze maxime kan bijvoorbeeld in verband gebracht worden met de eerste spreekzonde in *Des coninx summe*; men mag geen 'ydel woerde' gebruiken, men mag niet 'zwetsen' of 'oeverloos kletsen'. Een tweede maxime is die van *kwaliteit*: zeg niet iets waarvan je denkt dat het niet waar is. 'Lieghen' en 'orcontschap valsch draghen' schendt het coöperatieprincipe van kwaliteit.

Soms kiest een spreker echter voor een leugen om bestwil en hoopt hiermee bewust gezichtsverlies voor zichzelf of een gesprekspartner te voorkomen. Hiermee overtreedt de spreker bewust de maxime van kwaliteit. Tegenwoordig hebben we daar weinig morele problemen mee, maar in de onderzochte teksten staan deze *white lies* ter discussie. Laster en achterklap zijn *face-threatening acts*, die beschadigend zijn voor alle betrokkenen, dus ook voor de spreker. Veldhuizen zet hier zelf nog een

categorie naast: *grace-threatening acts*. Het betreft hier 'zielsbedreigende talige handelingen', zoals 'lieghen', omdat de leugen het perlocutieve effect heeft dat God – een wel zeer speciale toehoorder – boos wordt op de spreker. Door middel van de biecht, ook een *speech act*, kan deze boosheid vervolgens weer ongedaan gemaakt worden. Het perlocutieve effect van de zielsbedreigende taalhandeling vloeken is in de middeleeuwse context enorm, daar kan geen enkele hedendaagse taalhandeling tegenop.

Daarnaast spelen variabelen als plaats, tijdstip, gender, sociale verhoudingen tussen de sprekers, enz. een rol. Zo is een leugen alleen meined wanneer er gelogen wordt binnen de rechtspraak of in de rechtbank.

Vloeken, liegen, kijven, vleien, pochen, twisten en achterklap: woorden kunnen heel schadelijk zijn. De tong verwoest de reputatie van de spreker én van degene voor wie de woorden bestemd zijn. Daarnaast brengt de tong ook nog het zielenheil van beiden in gevaar. De tong is een lichaamsdeel dat op zichzelf staat. Het heeft een eigen, kwade wil die getemd moet worden.

De gebruikte methode maakt onder andere duidelijk dat de schadelijkheid van woorden niet zozeer te maken heeft met de inhoud van de woorden, maar met het effect dat woorden hebben op de toegesprokene en eventueel ook op de toehoorder. Ook blijkt dat spreekzonden *face-threatening acts* zijn voor de spreker. Dit is ook het geval binnen het kerkelijke domein en dat is verrassend omdat het binnen dit domein dus niet alleen gaat om zielsbehoud. Een andere uitkomst is dat er veel aandacht besteed wordt aan overtredingen van het maxime van kwantiteit. 'Veel sprekers' is een morele overtreding.

De besproken studie van Veldhuizen is innovatief en interdisciplinair. De onderzoekster maakt gebruik van methoden en inzichten uit de zogenaamde pragmatiek en weet die vruchtbaar toe te passen binnen de mediëvistiek. Daarbij is haar werk genre-overstijgend; ze maakt gebruik van teksten uit het kerkelijke, het profaan-ethische én het juridische domein. Aan het einde van haar studie formuleert de auteur mogelijkheden voor vervolgonderzoek. Daar zou vanuit een meer taalkundige hoek nog een suggestie aan toegevoegd kunnen worden. De onderzochte Middelnederlandse teksten staan vol metaforen. De tong, zelf een metoniem voor

'het spraakvermogen', wordt metaforisch voorgesteld als een wild dier, maar daarnaast ook als een mes, een zwaard of een pijl; een dodelijk wapen. Er worden nog veel meer metaforen gebruikt die niet alleen inzicht kunnen bieden in het middeleeuwse conceptuele gedachtegoed, maar die ook een grote communicatieve rol binnen de teksten lijken te vervullen. De analysemethoden die ontwikkeld zijn in het hedendaagse onderzoek naar metaforen, zouden ook weleens bruikbaar kunnen blijken te zijn bij de analyse van deze Middelnederlandse teksten.

Margit Rem, Radboud Universiteit

Nieuwe Tijd

Maaïke van Berkel en Jeroen Duindam (ed.), *Prince, Pen and Sword. Eurasian Perspectives* (Brill; Leiden, 2018) 654 p., ill., €176,- ISBN 9789004315709

De verstrengeling van de macht

In 2009 ging een groots opgezet onderzoeksproject van start rond politieke integratieprocessen en identiteitsvorming in Euraziatische rijken. Een team van diverse regio-specialisten bestudeerde deze brede problematiek vanuit een comparatief perspectief, gefinancierd door het NWO en geruggesteund door de universiteiten van Leiden, Amsterdam (UvA) en Nijmegen. Aanvullend op een reeks individuele proefschriften, verschenen de gezamenlijke conclusies van dit project in een ambitieuze bundel die de premoderne verstrengeling van de macht belicht vanuit meervoudige invalshoeken. Qua opzet balanceert het boek tussen een collectieve studie en een losse verzameling van essays,

wat de inhoudelijke samenhang ten goede komt en de meerwaarde aantoont van intensieve academische samenwerking.

Uitgangspunt is de vergelijking van dynastieke bestuurspraktijken in drie macro-regio's die samen de gehele Euraziatische ruimte omspannen: Oost-Azië (de Chinese en Japanse keizerrijken), West- en Zuid-Azië (het Midden-Oosten, maar ook Centraal-Aziatische steppegebieden en het Indische subcontinent), en ten slotte Europa (met nadruk op grotere politieke constellaties zoals de Spaans-Habsburgse monarchie en Frankrijk). In plaats van een statische positionering volgen de auteurs bewust de dynamiek van opkomende, expanderende, alsook desintegrerende imperia.